

Wrocław, 12.11.2018r.

Prof. nadzw. dr hab. Agnieszka Wilczyńska
Instytut Psychologii, Dolnośląska Szkoła Wyższa

Recenzja rozprawy doktorskiej

**mgr Iwony Zaczyk na temat: „wypalenie zawodowe, stres a satysfakcja z życia w grupach pielęgniarek chirurgicznych i psychiatrycznych”
przygotowanej pod kierunkiem dr hab. prof. nadzw. Ewy Wilczek-Rużyczka**

Stres i jego związki z funkcjonowaniem człowieka stają się coraz częściej przedmiotem badań i dysertacji naukowych. Dzieje się tak głównie z dwóch powodów: nawarstwienia się sytuacji stresowych w różnych sytuacjach życiowych człowieka oraz poszukiwania skutecznych sposobów na poradzenie sobie z nimi przy uwzględnieniu potencjału, jakim dysponuje człowiek. Szczególnie istotną kwestią jest minimalizowanie czynników przyczyniających się do wypalenia zawodowego personelu w zawodach medycznych. Zauważamy także, że o skutkach stresu decyduje w większym stopniu rodzaj posiadanych zasobów oraz sposób radzenia sobie niż obiektywne właściwości stresorów. Efektywne radzenie sobie wymaga zaangażowania zasobów, których budowanie, ochrona, zatrzymywanie i promowanie jest podstawą dobrostanu człowieka. Z założenia, że zasoby stanowią główny czynnik zabezpieczający przed wypaleniem zawodowym ale też narażone są na zubożenie -wychodzi autorka pracy doktorskiej Pani Iwona Zaczyk.

Informacje o pracy

Recenzowana rozprawa doktorska składa się z 8 rozdziałów, streszczenia, piśmiennictwa, spisu rysunków i tabel oraz aneksu w którym znajduje się kwestionariusz ankiety. Całkowita liczba stron rozprawy wynosi 141, w tym 20 stron bibliografii. Składa się z dwóch głównych części: analiz teoretycznych uwzględniających przegląd piśmiennictwa oraz części empirycznej. Doktorantka postawiła 10 głównych pytań badawczych, oraz 7 hipotez, które weryfikowała przy wykorzystaniu m.in.. analizy korelacji i zbiorczej analizy regresji. Badaną grupę stanowiło 200 pielęgniarek/pielęgniarzy w tym 192 kobiet.

Za pomocą szeregu testów doktorantka postanowiła przedstawić charakterystykę zmiennych osób pracujących na dwóch typach oddziałów, a także predyktory w zakresie zmienności satysfakcji z życia.

W badaniach zastosowano dwa typy kwestionariuszy: narzędzie własne oraz gotowe i sprawdzone narzędzia do badania stresu (KSZ wg. S. Hobfolla), wypalenie zawodowe (Maslach Burnout Inventory), satysfakcja życiowa (SWPLS).

Praca jest utrzymana w klasycznym paradygmacie badawczym prac z obszaru psychologii zdrowia.

Recenzja i ocena

Przewidziany ustawowo kanon oceny prac doktorskich (zgodnie z Ustawą z dnia 14 marca 2003 roku o tytule naukowym i stopniach naukowych), podaje, że rozprawa ta powinna spełniać trzy kryteria: wskazywać, w jakim zakresie podjęta problematyka i jej ujęcie przez autora pracy jest oryginalne i zawiera nowe składniki w ramach podejmowanego problemu naukowego, ocenić wiedzę teoretyczną doktoranta w danej dyscyplinie naukowej oraz ukazać, w jakim zakresie doktorant posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

W swojej ocenie pracy doktorskiej Pani Iwony Zaczyk uwzględnię te trzy kryteria.

1. Praca doktorska mgr Iwony Zaczyk spełnia **pierwsze z kryteriów** ustawowych ponieważ doktorantka w poprawny sposób zajęła się co prawda dosyć popularnym tematem badań naukowych, ale zbadala i opisała wypalenie zawodowe, stres a satysfakcję z życia u pielęgniarek chirurgicznych i psychiatrycznych – z innej niż dotąd oryginalnej perspektywy badawczej.

Zaproponowała aby przyrzeć się nasileniu stresu u pielęgniarek/pielęgniarzy biorąc pod uwagę zasoby własne i zewnętrzne – porównując wyniki w dwóch grupach pracowników oddziałów chirurgicznych i psychiatrycznych.

Doktorantka wykorzystała w pełni atrybuty tej koncepcji., która wskazuje zarówno na zewnętrzne oraz wewnętrzne właściwości człowieka, którymi jednostka może dysponować w celu przetrwania i rozwoju (osiągania osobistych celów) lub też ich promocji w obszarze aktywności psychicznej, społecznej i ochrony zdrowia, niezależnie od fizycznego lub społecznego kontekstu (HOLAHAN, MOOS, 1987; HOBFOLL, WALFISCH, 1984). Zasoby mogą być wykorzystywane przez człowieka świadomie lub nieświadomie.

Zasobami mogą być zarówno określone kompetencje (zdolności) człowieka lub też cechy osobowości i pokłady energii. Zawartość i funkcjonowanie zasobów może ulegać zmianie pod wpływem wydarzeń zewnętrznych o charakterze stresogennym (KOBASA, 1982). Doktorantka bada czy stres pojawia się wówczas gdy zaistnieje groźba utraty zasobów lub ich faktyczna strata, lub też czy inwestycja zasobów się zwraca.

Doktorantka uzyskała interesujący wynik, który pokazał między innymi, że pracownicy oddziałów chirurgicznych narażeni są bardziej na wypalenie zawodowe (są bardziej wypaleni zawodowo w wymiarze wyczerpanie emocjonalne) niż pracownicy oddziałów chirurgicznych – jednak moim zdaniem nie uwypukliła w pełnym zakresie tej subtelnej różnicy – jaka powoduje, że zainwestowane zasoby w pracy pielęgniarki psychiatrycznej nie powodują uszczuplenia zasobów w ich ogólnej puli, natomiast w pracy pielęgniarki chirurgicznej dochodzi do większego zubożenia/lub zmiany zasobów. Przez zasoby zewnętrzne rozumiemy na przykład uzyskiwane wsparcie społeczne czyli np. wdzięczność, szacunek pacjentów lub lekarzy. Można sobie wyobrazić, że zasoby osób pracujących na oddziałach chirurgicznych charakteryzują się innym rodzajem „zużywania” z uwagi na sposób pracy w tych miejscach. Opis zasobów i różnic został przez autorkę wzmiankowany – choć wydaje się, że analizy i wnioski z nich dla praktyki płynące mogłyby być pełniejsze.

W hipotezach doktorantka podkreśla, że wyczerpanie emocjonalne jest zmienną pośredniczącą w relacji pomiędzy poczuciem utraty osiągnięć osobistych a satysfakcją z życia. Ujawniła także interesujący wynik, że tylko u pielęgniarek chirurgicznych odnotowano związek stresu z wypaleniem zawodowym, w tym ujawniła związek pomiędzy wyczerpaniem emocjonalnym i depersonalizacją a stresem .

Pielęgniarki chirurgiczne prezentują wg. wyników pracy niski poziom satysfakcji z życia, podczas gdy psychiatryczne wyższy. Pielęgniarki psychiatryczne są z kolei bardziej wypalone w obszarze poczucia dokonań osobistych. Wynik ten wydaje się o tyle interesujący, że w pracy pielęgniarki psychiatrycznej częściej może być mowa o pewnego rodzaju sprawstwie, obserwowaniu zmian i postępów oraz otrzymywaniu względnie systematycznej informacji zwrotnej. U pielęgniarek oddziałów chirurgicznych często trudno o uzyskanie informacji zwrotnej o zdrowiu pacjenta po zabiegu, a jeszcze trudniej o to aby taka informacja była bezpośrednio kierowana do personelu pomocniczego. W zamian za to wymaga się od pielęgniarek chirurgicznych najlepszej wiedzy, niepopelnienia pomyłki i wyczerpanej pracy. Może byłoby istotne dla dalszych badań doktorantki aby rozszerzyć obszar dyskusji w tym względzie. Jestem

bowiem przekonana, że bardzo dobra wiedza doktorantki w tym obszarze mogłaby owocować cennymi wskazówkami dla praktyki.

2. **Drugim kryterium** ustawowym jest wiedza teoretyczna kandydata w danej dyscyplinie naukowej. Na podstawie przedłożonej mi do recenzji pracy mogę potwierdzić, że mgr. Iwona Zaczyk spełnia to kryterium- bowiem jej praca jest osadzona nie tylko w kontekście obszernej wiedzy psychologicznej dotyczącej badanych zjawisk ale także nowej współczesnej literatury krajowej i zagranicznej. Dla dalszych badań doktorantki w tym względzie polecam przydatną dla analiz i interpretacji koncepcję - pogląd Roberta Sapolsky'iego (2010) – w zakresie funkcjonowania osób w stresie z powodu odczuwanego statusu socjoekonomicznego.

Doktorantka wyczerpująco omówiła modele wypalenia zawodowego w tym: egzystencjalny model wypalenia zawodowego oraz model środowiskowy a także poznawczo-kompetencyjny model wypalenia zawodowego. Wykazała się także biegłą znajomością literatury i wyników badań w tym względzie.

Tematykę wypalenia zawodowego pielęgniarek opisała wyczerpująco, jak i sposoby zapobiegania i leczenie wypalenia zawodowego (choć sformułowanie leczenie budzi wątpliwości – ponieważ takiej jednostki diagnostycznej w zaburzeniach nie ma, bowiem mówimy o reakcji na stres i o zaburzeniach adaptacyjnych lub innych). Praca doktorska mgr Iwony Zaczyk nie tylko jest referowaniem wiedzy ale też lokowaniem pewnych otrzymanych wyników w dotychczasowym kontekście wiedzy.

Zauważam jednak kilka niedociągnięć, które powinny być w przyszłości zniwelowane, jak np.:

- Powoływanie się w co najmniej dwóch miejscach pracy doktorskiej - na jednego autora określonych badań, podczas gdy współautorów było kilkoro np. na str. 48 (doktorantka powołuje się na Elżbietę Dziąbek 2015 r na rys 3.1. i w tekście, podczas gdy autorami pozycji jest 6 współautorów: E. Dziąbek, U.Dziuk, J.Bieniek, A. Brończyk-Puzoń, B.Kowolik, J.Borgosz (patrz str 130 spis pozycji bibliograficznych);

- przytaczanie koncepcji w oparciu o nieoryginalne opracowania bez odznaczenia tego w tekście np. na str. 6 gdzie jest odwołanie do pojęcia wprowadzonego przez Christinę Maslach oraz Herberta J. Freudenberga – odwołania są do pozycji Prof. Ewy Wilczek-Rużyczki i współautorów, a nie do oryginalnych źródeł – jak sugerowałby zapis;

- korzystanie z opisów, które wykraczają poza przeprowadzone analizy np. na stronie 77 używa w sposób nieuprawniony sformułowania „wpływ” podczas gdy badanie prowadzone jest testem T-Studenta i nie pozwala na tak daleko idące wnioski.

Trzecim kryterium ustawowym jest umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy doktorskiej. Pani Iwona Zaczyk wykazała się samodzielnością, wprawnie omówiła literaturę przedmiotu, oraz poprowadziła badanie i wywód analityczno-syntetyczny.

Doktorantka wnikliwie zanalizowała różnice w rodzaju pracy, stresu pielęgniarek psychiatrycznych i środowiskowych. Moje uwagi w tym względzie dotyczą kilku kwestii

- przyjęło się w opracowaniach badań naukowych aby przytaczając wyniki w formie tabelarycznej lub opisowej- oznaczać rezultat istotny statystycznie – gwiazdką - doktorantka do tej zasady nie zastosowała, co nie umniejsza znaczenia wyników, ale pogarsza ich czytelność;

- przewaga cytatów zaczerpniętych z nieoryginalnego źródła, czyli z tzw. „drugiej ręki” w powołaniu na opracowania innych autorów – np. na str 11;

- używanie sformułowań „zawsze” przy opisywaniu cech osób lub zależności pomiędzy zjawiskami i cechami może być nadużyciem – przykładem jest zdanie z pracy doktorantki: „wypalenie zawodów *zawsze* stanowi wynik procesu stopniowej utraty złudzeń, rozczarowania co do możliwości znalezienia sensu życia i pracy zawodowej” - str 12;

- używanie określenia „ilość” zamiast „liczba” podczas gdy mamy do czynienia z rzeczownikiem policzalnym np. „ilość zatrudnionych” stanowi swoistego rodzaju niezręczność językową - str 14.

Powyższe uwagi stanowią rodzaj niedociągnięć nie mających większego znaczenia dla wartości pracy. Autorka zaprezentowała dojrzały badawczo warsztat oraz zachowała wymogi pisania prac doktorskich, na szczególną uwagę zasługuje także szeroko rozumiana estetyka pracy.

Podsumowując, słusznie mgr Iwona Zaczyk zwraca uwagę na ważność zjawiska wypalenia zawodowego w zawodzie pielęgniarek, rozróżniając kontekst pracy na dwóch różnych oddziałach – podkreślając znaczenie zasobów osobistych, ich utraty i odbudowy. Można by wnioskować, że im wyższy stopień wypalenia zawodowego u pielęgniarek tym mniej zaangażowane będą one w swoją pracę – co między innymi doktorantka podkreśliła w bogatym i zaawansowanym procesie analizy i interpretacji wyników. Przedłożoną mi do oceny pracę doktorską uważam za ważny wkład do nauki i praktyki medycznej oraz psychologicznej a także za potrzebną do kontynuowania w przyszłości.

Dysertację oceniam jako spełniającą wymagania stawiane rozprawom doktorskim (zgodnie z art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym Dz.U. Nr 65, poz. 595, z późn. zmianami) i tym samym wnioskuję do Rady

Wydziału Nauko o Zdrowiu Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku o dopuszczenie mgr
Iwony Zaczyk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Agnieszka Włoczyńska

12.11.2018 r.
Włoczyńska